

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДІАГНОСТИКИ ЕМОЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЛОГОПАТОЛОГІЄЮ

CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DIAGNOSIS OF THE EMOTIONAL COMPONENT OF SPEECH READINESS FOR LEARNING IN SCHOOL OF CHILDREN OF OLDER PRESCHOOL AGE WITH LOGOPATHOLOGY

У науковому дослідженні представлено теоретично парадигмальний аналіз наукових концепцій щодо проблеми вивчення базових емоцій та їх компонентів. Обумовлено діагностичний напрямок для створення методики спрямованої на вивчення емоційної грамотності у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. Завдання дослідження: теоретичний аналіз класичних та сучасних досліджень щодо класифікації базових емоцій; представлення основних компонентів емоцій; дескрипція модернізованої методики для вивчення емоційної грамотності у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. Мета дослідження: систематизація наукових досліджень спрямованих на створення методики для вивчення емоційної грамотності у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. Розкрито, що в наукових доробках емоції описували з погляду виміру; характеризували за лицевою експресією; розглядали в циркулювальних двовимірних та багатовимірних моделях; вбачали генетичну запрограмованість, яка викликана змінними стимулами; вивчали гемостаз організму за їх протилежними парами; з метою оцінки їх невербального вираження, окрім світлин та малюнків із масками облич, використовували зображення смайликів. Визначено, що немає єдиної позиції щодо кількості базових емоцій. Її варіативність змінювалась відповідно мети та завдання наукових досліджень. Враховуючи вік досліджуваних дітей старшого дошкільного віку було зосереджено увагу на дванадцяті емоціях: шести позитивних (радість, захоплення, задоволення, цікавість, подив, співчуття) та негативних (сум, відразу, недовіру, страх, незадоволення, гнів). Зазначено вплив взаємозалежних оціночного, фізіологічного, експресивного, поведінкового, психічного компонентів на перебіг емоцій. Розкриті напрями модернізованої методики «емоційної грамотності», яка дозволяє вивчити у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією, сформованість їх афективно-емоційної сфери. Діагностичний матеріал передбачає включення таких завдань, як: розшифрування дошкільниками схематичних емоцій на зображених смайликах; зчитування лицевої експресії з облич дитини на світлинах; співвіднесення життєвих ситуацій з емоціями, їх характеристика та демонстрація.

Ключові слова: базові емоції, емоційна грамотність, діти дошкільного віку, логопатологія.

The research presents a theoretical paradigmatic analysis of scientific concepts on the problem of studying basic emotions and their components. The diagnostic direction for creation of a technique directed on studying of emotional literacy of children of older preschool age with logopathology is stipulated. Research objectives: theoretical analysis of classical and modern research on the classification of basic emotions; presentation of the main components of emotions; description of modernized methods for studying emotional literacy in older preschool children with speech pathology. The purpose of the study: systematization of scientific research aimed at creating a methodology for studying emotional literacy in older preschool children with speech pathology. It is revealed that in scientific works, emotions were described in terms of measurement; characterized by facial expression; considered in circulating two-dimensional and multidimensional models; genetic programming was observed, which is caused by variable stimuli; the hemostasis of the organism by their opposite pairs was studied; in order to assess their non-verbal expression, in addition to photographs and drawings with face masks, there were used images of smileys. It is determined that there is no single position on the number of basic emotions. Its variability has changed according to the purpose and objectives of research. Given the age of the surveyed older preschool children, attention was focused on twelve emotions: six positive (joy, admiration, pleasure, curiosity, surprise, compassion) and negative (sadness, immediately, distrust, fear, dissatisfaction, anger). The influence of interdependent evaluative, physiological, expressive, behavioral, mental components on the course of emotions is noted. The directions of the modernized technique of "emotional literacy" are revealed, which allows to study the formation of their affective-emotional sphere in children of older preschool age with speech pathology. The diagnostic material includes the inclusion of such tasks as: deciphering by preschoolers schematic emotions on the depicted emoticons; reading facial expressions from the child's face in the photos; correlation of life situations with emotions, their characteristics and demonstration.

Key words: basic emotions, emotional literacy, preschool children, speech pathology.

УДК 376-053.4-056.264:159.942
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/47.18>

Белова О.Б.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри логопедії
та спеціальних методик
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Емоційний компонент мовленнєвої готовності до навчання в школі дітей старшого дошкільного віку розглядає сформованість афективно-емоційної сфери. Будь-які емоції мають чимале значення

в житті дошкільника. Під час різних життєвих ситуацій дитина переживає безліч емоцій, які можуть бути як позитивними, так і негативними. Позитивні – викликають комфортне самопочуття, підвищують настрій, покращують навчальну,

пізнавальну активність. Їх викликають гарні новини, приємні речі, іграшки, книжки, ігри, спілкування з друзями, близьким оточенням, перегляд фільмів, мультфільмів, смачна їжа тощо. Негативні емоції проявляються через незадоволення якихось потреб (уваги, їжі, температурного режиму, сну тощо) і призводять до дискомфортних відчуттів, викликаючи зіпсований настрій, погане самопочуття, занижену самооцінку, неадекватну поведінку тощо. Такі емоції є деструктивними (інтенсивними та руйнівними), їх необхідно контролювати та замінювати на більш адекватні і соціально прийнятні. Емоційна грамотність дозволяє адекватно реагувати в напружених ситуаціях, вміло розпізнавати та відчувати настрій співрозмовника, що вкрай важливо для майбутнього школяра. Особливо це стосується дітей з логопатологією. Порушений мовленнєвий розвиток впливає як на пізнавальну так і на емоційно-вольову сфери. Не вміння пояснити свій емоційний стан загострює відносини між близьким оточенням та колективом однолітків. Відповідно завданням нашого дослідження стає: теоретичний аналіз класичних та сучасних досліджень щодо класифікації базових емоцій; представлення основних компонентів емоцій; дескрипція модернізованої методики для вивчення емоційної грамотності у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасних наукових дослідженнях здійснено опис афективної теорії (А. Frank, Е. Wilson, Т. Silvan, 2020) [9], філософських міркувань щодо емоцій (А. Scarantino, R. Sousa, 2018) [20]; розглянуто нейробіологічний, еволюційний підхід під час їх вивчення (J. Panksepp, K. Davis, 2018) [16]; висвітлено психоемоційний аспект соціального середовища (N. Zareen, N. Karim, U. Khan, 2016) [29]; зосереджено увагу на позитивних емоціях (B. Fredrickson 2013, E. Tong 2014) [10]; розкрито вплив емоцій на пізнавальний розвиток дітей (J. Cliffe, C. Solvason, 2020; J. Murray, I. Palaiologou, 2018) [5; 14]; взаємозв'язок емоційних проявів з мовленням (В. Мороз, 2017) [1]; описано діагностичні прийоми для вивчення емоцій через лицеву експресію (P. Ekman, D. Cordaro, 2011) [7] та схематичні зображення смайликів (D. Chiu, 2018; O. Churches, M. Nicholls, M. Thiessen, M. Kohler, H. Keage, 2014; T. Jibril, M. Abdullah, 2013) [3; 4; 13].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У психології розрізняють різні типи методик для дослідження емоційного стану дітей цього віку, але не всі вони спрямовані на вивчення вербалізації своїх почуттів. Тому постає питання щодо її модернізації.

Мета статті – систематизація наукових досліджень спрямованих на створення методики для вивчення емоційної грамотності у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Емоційний компонент мовленнєвої готовності до навчання в школі дітей старшого дошкільного віку пов'язаний із сформованістю афективно-емоційної сфери.

Наукові дослідження вчених (J. Murray, & I. Palaiologou, H. Wellman, P. Harris, M. Banerjee, & A. Sinclair, N. Eisenberg, & A. Morris та ін.) дають змогу констатувати, що будь-які емоції мають чимале значення в житті дошкільника. Саме емоції допомагають зрозуміти стан, який відчувають діти в тій чи тій ситуації. Позитивні емоції продукують почуття впевненості, довіри, безпеки, надійності, спокою, поваги тощо, що надихає малечу на вивчення навколишнього світу. Натомість негативні емоції попереджають про небезпеку, заставляють мобілізувати організм задля вирішення проблемних моментів: гнів указує на перешкоду до бажаного; страх викликає почуття захисту задля своєї безпеки; сум дає змогу обдумати всі вчинки та наслідки, спонукає до планування інших стратегічних шляхів виходу з неприємної ситуації. Все це характеризує гармонійний розвиток емоційної складової в дітей старшого дошкільного віку, їх зрілість до опанування нових знань в умовах шкільного навчання [15; 27; 6].

Емоції відрізняються між собою за силою, тривалістю, інтенсивністю, збудженістю та ін. Одні викликані явищами (*паніка*), інші – підвищеним внутрішнім потягом (*ворожість*); є короткочасні (*гнів*) та довготривалі (*горе*), свідомі (*відраза до їжі*) та несвідомі (*страх перед невдачами*); одні ґрунтуються на примітивному когнітивному аналізі (*страх перед прірвою*), інші – на більш складному (*страх програти змагання*); можуть мати сильну мотивацію до дії (*гнів*) або ж бути пасивними (*сум*), слугувати прототипу виразів обличчя (*здивування*) або нічого не виражати (*жаль*) тощо.

Багатогранність емоцій спрямовує дослідження вчених (M. Arnold, 1960; J. Gray, C. Izard; S. Tomkins, P. Ekman, R. Solomon, R. Plutchik, H. Schlosberg, J. Russell, J. Panksepp, R. Woodworth та ін.) на пошук нових ідей, технологій, теорій, щоб визначити основні критерії їхньої класифікації.

За науковими спостереженнями, емоції необхідно розглядати через взаємозалежні компоненти, які спільно реалізуються в прототипових епізодах емоцій. Якщо, до прикладу, людина відчуває сильний страх під час небезпеки, то в неї спрацьовують оцінний (аналіз стану небезпеки), фізіологічний (збільшення частоти серцевих скорочень, зміна кров'яного тиску тощо), феноменологічний (неприємне відчуття), експресивний (широко розплющені очі, опущена щелепа), поведінковий (втеча з місця подій) та психічний (фокусування уваги) компоненти. Саме їхня взаємодія визначає особливість реакції [20].

Оцінний компонент уперше науково обґрунтовано в дослідженнях M. Arnold. Як зазначає вчена,

емоції з'являються під час когнітивного оцінювання обставин і проявляються у формі суджень, думок, сприйняття, уявлень. Один і той же стимул може викликати різні емоції в різних людей або в однієї і тієї ж людини в різний час. Отже, можна стверджувати, що емоції викликають не стимули, а їхнє оцінювання. Науковиця пропонує проводити когнітивну оцінку емоцій за трьома основними вимірами: обставини, що викликають емоції, можна оцінити як хороші чи погані, наявні чи відсутні, їх легко досягнути чи уникнути. Зважаючи на теорію оцінки щодо структури процесів, за допомогою стимулів можна виявити значення, які дозволяють відрізнити емоції одні від одних [2].

R. Woodworth один із перших описав емоції з погляду виміру. У своїх дослідженнях він зосереджувався не на суб'єктивних відчуттях, а на тому, як люди інтерпретують вирази обличчя. Розроблена шкала емоцій включала лише один вимір з коливанням від 1 до 6: 1 – любов, щастя, радість; 2 – подив; 3 – страх, страждання; 4 – гнів, рішучість; 5 – відраза; 6 – презирство. Вчений помітив, що люди схильні сплутувати схожі за валентністю емоції (гнів, відразу) й розрізнити з неоднаковими валентностями (радість, страх) [28].

Пізніше Н. Schlosberg та інші вчені розглянули двовимірну модель емоційного вираження. Вони впровадили сміливі концепції щодо структури простору лицевої експресії та відповідні емоції. Проведені експериментальні дослідження, звісно, підтвердили ідентичність виразів обличчя з 25 емоціями, які можна викликати в однієї людини. Науковці також використали нейтральне обличчя як емоційний прояв. Зазначимо, що обмежені чотири площі багатовимірної моделі включали такі емоції: I – «незадоволення» та «прийняття»: *нейтральність 1, втома, нейтральність 2, занепокоєння, нудність, здивування, розгубленість*; II – «незадоволення» та «відштовхування»: *гнів, печаль, сум, злість, засмучення, презирство*; III – «відштовхування» та «задоволення»: *шок, інтерес, сердитий, сварливий, страх, відраза, зневага*; IV – «задоволення» та «прийняття»: *щастя, задоволення, захоплення, хвилювання, щасливе здивування* [21].

Під час свого дослідження Н. Schlosberg зрозумів, що деякі емоційні вирази не можна виміряти лише двома полюсами. Тому він додав третій полюс – активацію.

J. Russell, вивчаючи лицеву експресію та зважаючи на суб'єктивні відчуття, представив циркулювальну двовимірну теорію. На його думку, будь-яка емоція відповідає виміру «незадоволення» / «задоволення» (валентність) і «збудження» / «гальмування» (активація) [18].

Емоції розташовані у двох просторових вимірах відповідно до координатної осі (x, y). Уверх вертикальної осі є додатним напрямком і відповідає

за «збудження», а вниз – від'ємним і вказує на процес «гальмування»; ліва горизонтальна вісь – від'ємна і позначає «незадоволення», натомість права – додатна вказує на «задоволення». Науковець припустив, що емоції розташовуються по колу в чотирьох площинах, побудованих двома осями координат. На зовнішній оболонці розміщені базові емоції (*радість, подив, страх, гнів, відраза, сум*), а на внутрішній уподібненні другорядні емоційні стани. Наприклад, стан *напруження* знаходиться в квадраті, обмеженому «збудженням» і «незадоволенням»; він може бути викликаний такими первинними емоціями, як *подив, страх, гнів*. Почуття *щастя* розташоване в площині між «збудженням» і «задоволенням», його викликає емоція *радість* (див. рис. 1).

Рис. 1. Двовимірна модель емоцій J. Russell

Циркулювальна модель емоцій постійно вдосконалювалася. Вчені D. Watson і A. Tellegen розвернули циркумфлекс R. Russell на 45° градусів і накреслили два нові виміри за допомогою найбільшого кластера точок. Розподіл призвів до створення восьми октантів, об'єднаних чотирма вимірами: «високо позитивний» / «високо негативний» афекти та «низько позитивний» / «низько негативний» афекти. Автори вважали, що всі важливі емоції мають високе збудження. Оскільки позитивні й негативні афекти знаходяться на 90° градусів один від одного, то вони не корелюють між собою. Це означає, що людина може одночасно відчувати високі позитивні та негативні афекти. Науковці припускають, що змішані емоції виникають в октантах між високим позитивним та негативним афектами. Але важливо зазначити, що ця модель не дозволяє *щастю* й *печалі* співіснувати [26].

Оцінюючи категорії первісних емоцій у дітей та дорослих, R. Russell & M. Bullock зауважують, що за результатами експерименту значна кількість досліджених найбільше обирала вирази

облич, які відповідали базовим емоціям: *страх*, *гнів* та *радість*. Інші групують вирази облич за рівнем «збудження» та «гальмування» або «задоволення» – «незадоволення» відповідно до уявної схожості. Категорії емоцій у дітей не ідентичні з категоріями дорослих. Дошкільники у своїх категоріях допускають вирази облич, які подібні до «задоволення» та «збудження». Старші діти й дорослі можуть точніше співвідносити мімічні вирази з емоційними проявами [19].

На думку S. Tomkins, емоції людини генетично запрограмовані й викликані змінними стимулами. Емоція посилює мотивацію і спонукає до відповідної поведінки. Запрограмований набір мімічних м'язових реакцій і вокалізацій асоціюється з кожною емоцією і передає емоційні стани. Вчений, розглядаючи інформативні можливості лицеві експресії, вказує на важливість того, щоб дитина розуміла «мову обличчя». Його лінгвістична метафора ґрунтується на працях Р. Екман, котрий займався кодифікуванням універсальної мови обличчя. Розшифрування мімічної конструкції дозволяє вивчити контекст переживань. Але, як зазначає автор, людина здатна імітувати вираз обличчя, скриваючи свої переживання, одягаючи так звану «маску». S. Tomkins розробляє універсальну граматику емоцій, що спрямована на ідіосинкратичне зіставлення спостережених емоцій із власними. Ізоморфізм між обличчям «Я» та обличчям іншої людини впливає на сприйняття афекту [9; 24].

Досліджуючи лицьову експресію, Р. Екман виділяє шість первинних емоцій: *гнів*, *страх*, *відраза*, *подив*, *сум*, *радість*. Вони не характеризують окремий афективний стан, а представляють групу пов'язаних між собою емоцій, які об'єднані спільними проявами, фізичними реакціями, оцінними критеріями тощо [8]. Пізніше Р. Екман, & Cordaro розширюють цей список за допомогою інших емоційних станів, а саме: *розваги*, *презирства*, *збентеження*, *хвилювання*, *гордості*, *полегшення*, *задоволення*, *подиву*, *екстазу*, *чуттєвого задоволення* та *сорому* [7].

Учений R. Plutchik характеризує вісім базових емоцій (*радість*, *довіру*, *очікування*, *подив*, *смуток*, *огиду*, *страх*, *гнів*), кожна з яких пов'язана з адаптивною моделлю поведінки і є необхідною для виживання. Інші емоції, за його припущенням, складають варіації основних емоцій і відрізняються своєю інтенсивністю та стійкістю. Але існують і певні протиріччя: зокрема, за твердженням D. Chiu, «*довіра*» є результатом відчуття від викликаних емоцій і не може належати до базових емоційних складових. Прикладом цього заперечення є довірливі стосунки між пацієнтом та лікарем [3;17].

У популярній класифікації С. Izard йдеться про десять основних емоцій: *страх*, *гнів*, *сором*, *презирство*, *огиду*, *провину*, *страждання*, *інтерес*, *здивування* та *радість*. Їхнє об'єднання викликає

низку взаємозалежних, похідних емоцій. Науковець зазначає, що кожний тип емоції має власну нейронну основу та шаблон вираження (найяскравіше це проявляється на обличчі), і людина їх переживає по різному [12].

За теорією R. Solomon, J. Corbit, переживання емоцій порушує гомеостаз організму (стан рівноваги). Емоції виникають зазвичай протилежними парами: *задоволення* – *біль*, *депресія* – *піднесення*, *страх* – *полегшення* та ін. Вони постійно протиставляються, щоб відновити баланс організму. Переживання однієї емоції в парі викликає появу іншої емоції (процес опонента), що зрештою, зменшує інтенсивність першої емоції і поступово гасить її [23].

Деякі дослідники наголошують, що за лицьовою експресією важко виділити понад десять схем активацій мімічної мускулатури; ще меншу кількість емоційних проявів можна розпізнати за показниками вегетативної системи. Пошук універсальних технологій дозволяє вченим створювати спрощені моделі вивчення емоцій. Зокрема, J. Panksepp, описує п'ять пар поєднаних між собою емоцій: *страх* – *тривогу*, *лють* – *гнів*, *паніку* – *горе*, *очікування* – *дослідження*, *радість* – *гру*. Натомість J. Gray розглядає лише три основні емоції: *гнів*, *тривогу*, *радість*. R. Mayer зосереджується на двох первинних емоціях – *задоволенні* та *білю* [11; 14; 16].

У сучасних дослідженнях учених (O. Churches, M. Nicholls, M. Thiessen, M. Kohler, & H. Keage, T. Jibril, & M. Abdullah, N. Zareen, N. Karim, & U. Khan, D. Chiu) з метою оцінки невербального вираження емоцій, окрім світлин чи малюнків із масками облич, почали використовувати емоційну палітру смайликів. Науковці зазначають, що саме під час цифрової комунікації емоції (особливо мова ідеограм і смайлів, які використовують в електронних повідомленнях) стає актуальним варіантом для передачі різних переживань. Їхня присутність в експериментах допомагає розкривати вміння досліджуваних, а саме: передавати власний емоційний стан та розшифровувати повідомлення [4; 13; 29].

Також враховувались дослідження В. Мороз та інших вчених, які зазначали, що будь-яке висловлювання містить компонент афекту. Емоційні прояви, модифікуючись, утворюють мовленнєвий контекст. Емоції яскраво проявляються через різні вербальні засоби [1].

На основі аналізу наукових праць Р. Екман, R. Russell, M. Bullock, D. Chiu, В. Мороз та інших учених модифіковано методіку для вивчення емоційної грамотності в дітей дошкільного віку з логопатологією. Базовими емоціями в дослідженні лицьової експресії є *гнів*, *страх*, *відраза*, *подив*, *сум*, *радість*. Завдання нашого експерименту – вивчити розуміння дітьми полярності емоційних

проявів, тому, звісно, виникає необхідність, окрім первісних емоцій, використовувати й споріднені. Це дає можливість вивчити дитячу розвинену чутливість до життєвих обставин, уміння розкодовувати інформацію з облич співрозмовників та приймати адекватні рішення щодо подальшої своєї поведінки.

З метою вивчення позитивних емоцій у дітей дошкільного віку ми аналізували класифікації різних учених, у працях котрих існують розбіжності щодо кількості наявних емоцій та їх належності до певної «сім'ї». До прикладу, Р. Екман розглядає такі позитивні емоції, як: *насолада, щастя, розвага, хвилювання, подив, екстаз, гордість, захоплення, злісна радість, радість*. В. Fredrickson наголошує, що до цієї категорії належать: *радість, інтерес, задоволення, вдячність, трепет, розвага, натхнення, гордість, надія, любов*. Е. Tong описує тринадцять позитивних емоцій, які характеризують: *радість, інтерес, задоволення, вдячність, трепет, розвагу, гордість, надію, любов, виклик, співчуття, інтерес, полегшення, спокій* [7; 8; 10; 25].

Для вивчення позитивних соціально-прийнятних емоцій із чималого переліку ми обираємо лише шість, які найбільше відомі дітям і здатні забезпечити їм комфортне самопочуття: *радість, задоволення, захоплення, зацікавленість, подив, співчуття*. За класифікацією Р. Екман теж розглядаємо шість емоцій, але негативних які в житті дитини викликають дискомфортні відчуття: *сум, відраза, недовіра, страх, незадоволення, гнів*. Діагностичний матеріал включає дванадцять дитячих світлин, які розкривають обрані нами емоції.

Зважаючи на вчення R. Russell щодо двовимірної моделі, то вибірка емоцій, які нас цікавлять, для дослідження дошкільників, певна річ, зменшена, що обумовлено віковими особливостями дітей (див. рис. 2).

Рис. 2. Двовимірна модель «емоційної грамотності» для дітей дошкільного віку

Беручи за основу психопатологічний аналіз D. Chiu, фізіологічну характеристику Т. Smith та

мімічний опис Р. Ekman, & D. Cordaro, ми розробили ідентифікаційну карту з інтерпретацією комфортних (позитивних) та дискомфортних (негативних) емоцій за оцінним, фізіологічним, феноменологічним, експресивним, поведінковим, психічним компонентами.

Зокрема, *оцінний* – аналізує стан критичної ситуації і спрямовує відповідний вид емоції; *фізіологічний* – запускає внутрішній механізм організму, проявляється через стенічно-збуджену або астенічно-гальмівну реакції; *феноменологічний* – включає відповідний тип емоцій; *експресивний* – змінює положення мімічних м'язів обличчя; *поведінковий* – створює зовнішнє реагування на місці подій; *психічний* – забезпечує особливість та індивідуальність переживань. Фізіологічний та психічний компоненти вказували на внутрішній прояв емоцій, експресивний та поведінковий – зовнішній [3, с. 69–76; 7; 22].

Згідно з аналізом наукових праць модернізовано методику «емоційної грамотності», яка дозволяє вивчити в старшого дошкільника сформованість його афективно-емоційної сфери. Під час дослідження основну увагу звертаємо на рухову активність м'язів обличчя; вміння розшифровувати мімічну інформацію (за участю лицьового гнозису), адекватно передавати свої переживання (вербально та експресивно), правильно вживати в мовленні слова, які позначають емоційний стан, використовувати «дискретні емоційні категорії», які визначають різні типи поведінки. Дослідження «емоційної грамотності» в дітей старшого дошкільного проходить у певній послідовності: I – розшифрування схематичних емоцій на зображених смайликах; II – зчитування лицьової експресії з облич дитини на світлинах; III – співвіднесення ситуації з емоціями, характеристика емоції та її демонстрація.

Висновок. Узагальнений аналіз наукових досліджень дозволив зробити наступні висновки.

1) Теоретичне обґрунтування концептуальних позицій, дає підстави стверджувати, що не має єдиної точки зору, щодо кількісного складу базових емоцій. Їх варіативність змінюється відповідно мети та завдань наукових досліджень. Емоції у різних концепціях описуються з погляду виміру; характеризуються за лицьовою експресією; розглядаються в циркулювальних двовимірних та багатовимірних моделях; вони є генетично запрограмовані і викликані змінними стимулами; становлять гомеостаз організму і їх доцільно аналізувати за протилежними парами; під час діагностики емоцій окрім світлин та малюнків із масками облич, використовується зображення смайликів.

2) Описано емоції за основними компонентами: оцінний – аналізує стан критичної ситуації і спрямовує відповідний вид емоції; фізіологічний – запускає внутрішній механізм організму; феноменологічний – створює чуттєве сприйняття

емоцій (позитивне або негативне переживання); експресивний – змінює положення мимічних м'язів обличчя; поведінковий – створює зовнішнє реагування на місці подій; психічний – забезпечує особливість та індивідуальність переживань. Зокрема, феноменологічний, фізіологічний та психічний компоненти вказують на внутрішні прояви емоцій, експресивний та поведінковий – зовнішній.

3) Враховуючи вік досліджуваних дітей старшого дошкільного віку з логопатологією у модернізовану методику для дослідження «емоційної грамотності», було включено дванадцять емоцій: шість позитивних (радість, захоплення, задоволення, цікавість, подив, співчуття) та шість негативних (сум, відразу, недовіру, страх, незадоволення, гнів). Ця методика дозволяє вивчити у дітей сформованість їх афективно-емоційної сфери, через розшифрування схематичних емоцій на зображених смайликах; зчитування ликової експресії з обличчя дитини на світлинах; співвіднесення життєвих ситуацій з емоціями, їх характеристика та демонстрація.

Перспективою подальших досліджень є вивчення емоційного компоненту мовленнєвої готовності через розробку діагностичної методики спрямованої на вивчення «емоційної грамотності» у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мороз В.Я. Експресивний дискурс: синтаксичні засоби вираження. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 106 с.
2. Arnold, Magda B. *Emotion and Personality*. New York: Columbia University Press. 1960. 296 p.
3. Chiu D. Emojis and ai to communicate non-verbal expressions of emotion: in preparation for the digitalization of doctor-patient conversations. Mirabeau, Amsterdam. The Hague University of Applied Sciences Graduation Project. 2018. 95 p. <https://www.pinterest.ru/pin/469852173622809487>
4. Churches O., Nicholls, M., Thiessen, M., Kohler, M., & Keage, H. Emoticons in mind: An event-related potential study. *Social Neuroscience*. 2014. P. 196–202.
5. Cliffe J., Solvason C. The role of emotions in building new knowledge and developing young children's understanding. *Power and Education*. 2020. P.1– 24. <https://eprints.worc.ac.uk/id/eprint/9429>
6. Eisenberg N., & Morris A. S. Children's emotion-related regulation. In R. V. Kail (Ed.). *Advances in child development and behavior*. 2002. Vol. 30, P. 189–229.
7. Ekman P., & Cordaro D. What is Meant by Calling Emotions Basic. *Emotion Review*. 2011. Vol. 3, No. 4. P.364–370.
8. Ekman P. An Argument for Basic Emotions. *Cognition and emotion*. 1992. 6 (3–4), P.169–200.
9. Frank A. J., Wilson E. A Silvan Tomkins Handbook Foundations for Affect Theory. *University of Minnesota Press: Minneapolis, M.N.* 2020. 218 p.
10. Fredrickson B. L., Devine In P. and Plant A. Positive emotions broaden and build (Eds.) *Advances in Experimental Social Psychology*. 2013. 47. pp.1–53.
11. Gray J. On the classification of the emotions. *Behavioral and Brain Sciences*.1982. 5(3), P.431–432. doi:10.1017/S0140525X00012851
12. Izard C. E. *Human Emotions*. New York, NY: Plenum Press.1977. 496p.
13. Jibril T. A., & Abdullah M. H. Relevance of Emoticons in Computer-Mediated Communication Contexts: An Overview. *Asian Social Science*. 2013. P.201–207.
14. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications. *Psychological Inquiry*. 2004. 15(3). P.197–215.
15. Murray J. and Palaiologou I. Young children's emotionalexperiences. *Early Child Development and Care*. 2018 188(7):1–4.
16. Panksepp J., and Davis K. *The Emotional Foundations of Personality: A Neurobiological and Evolutionary Approach*. New York: W. W. Norton & Company.2018. 352 p.
17. Plutchik, R. (1991). *The Emotions*. New York, NY: University Press of America.
18. Russell J. A. A Circumplex Model of Affect. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1980. 39: P.1161–1178.
19. Russell J. A., & Bullock M. Multidimensional scaling of emotional facial expressions: Similarity from preschoolers to adults. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1985. 48(5), P.1290–1298.
20. Scarantino A., Sousa, R. Emotion. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2018. <https://plato.stanford.edu/entries/emotion/>
21. Schlosberg, H. The description of facial expressions in terms of two dimensions. *Journal of Experimental Psychology*. 1952. 44(4), P.229–237.
22. Smith T. *The human body*. London. 2019, 240 p.
23. Solomon R. C. Corbit J. D. An Opponent-Process Theory of Motivation. *The American Economic Review*. 1978. Vol. 68, No. 6., P. 1–24.
24. Tomkins S. Affect Theory. In *Approaches to Emotion, edited by Klaus Scherer and Paul Ekman, Hillsdale, N.J.*: Lawrence Erlbaum. 1984. P 163–195.
25. Tong E. Differentiation of 13 positive emotions by appraisals. *Cognition and Emotion*.2014. 29(3), P. 487–489.
26. Watson D.T., Tellegen A., Toward a consensual structure of mood. *Psychological Bulletin*. 1985. 98(2), p. 221.
27. Wellman H., Harris P. L., Banerjee M., Sinclair A. Early understanding of emotion: Evidence from natural language. *Cognition and Emotion*, 1995, v. 9 (2–3), P.117-149.
28. Woodworth R. S. Emotion. *Psychology: A study of mental life*.1921. P.118–136. <https://doi.org/10.1037/13976-007>
29. Zareen N., Karim N., & Khan U. A. Psycho Emotional Impact of Social Media Emojis. *ISRA Medical Journal*. 2016. P.257–262.